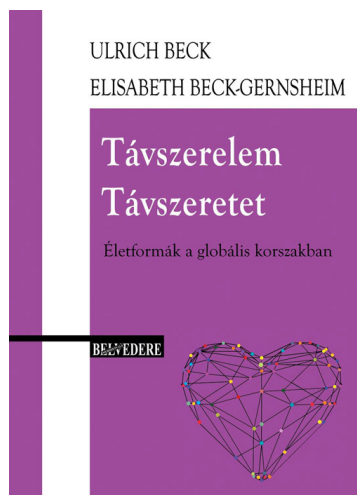

FURCSA PÁROK, MOBILOS ANYÁK ÉS SAJÁT-KULTÚRÁS VESÉK

Beck, Ulrich – Beck-Gernsheim, Elisabeth (2016)
Táv szerelem/Távszeretet: Életformák a globális korszakban
Ford. G. Klement Ildikó.
Szeged: Belvedere Meridionale

DOI: 10.18030/SOCIO.HU.2017.1.71

A recenzált mű² egy jól működő családi vállalkozás terméke, amelyben a házaspár-munkatársak kombinálták részben egymást átfedő, részben egymást kiegészítő szakértelmüket. Képletszerűen leegyszerűsítve:

Ulrich Beck (késő modernitás- és globalizáció-tematika) + Elisabeth Beck-Gernsheim (család-téma) =
(egy család) + a *Táv szerelem*.

Ez a mű ráadásul organikusán sarjadt ki közös életükből, amelynek nyilvánvalóan állandó része volt az együttgondolkodás.³ A *Táv szerelem* első oldalán (11) hivatkozott közös könyvükben (címét talán így lehetne fordítani: *A szerelem természetes káosza*, Beck–Beck-Gernsheim 1994), 13, egyikük vagy kettőjük által írt/szerkesztett műre hivatkoznak; Elisabeth Beck-Gernsheim egy későbbi, egyedül írt művében (2002) már 17-re. A *Táv szerelem* esetében ezen „mutató” értéke már 20.

A kötet címe, bármily egyszerűnek tűnik, kihívás elé állítja a magyar fordítót: az eredeti *Fernliebe* kifejezésben ugyanis a *Liebe* egyszerre jelent *szerelmet* és *szeretetet*. A magyar kiadás alkotói a *táv szerelem/távszeretet* formát csak a címben használják, a továbbiakban pedig leggyakrabban a távszerelmet. Talán érdemes lett volna, egy terminológiát magyarázó előszó után,

- a *táv vonzalom* kifejezését használni olyankor, amikor nem egyértelmű, melyik érzelmetípusról van szó, amelyet

- a *táv szerelem* válhatott volna olyan szöveggörnyezetben, amelyről egyértelmű, hogy párkapcsolatról, illetve

¹ MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet; Károli Gáspár Református Egyetem

² A továbbiakban *Táv szerelem*; a külön nem hivatkozott oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak. Az eredeti kiadást (*Fernliebe: Lebensformen im globalen Zeitalter*. Berlin: Suhrkamp, 2011) a rövid címen fogom említeni, ha konkrét szöveghelyre hivatkozom, akkor a *Fern* betűkombinációt szúrom az oldalszám elé. A szerzőpárt időnként egyszerűen *Beckéknek* fogom nevezni. A jelen idő használata Ulrich Beck (1944–2015) esetében is szándékos.

³ Lásd ebből a szempontból Beck-Gernsheim előszavát férje posztumusz kiadott utolsó kötetéhez (Beck 2016: vii).

- a távszeretet kifejezése olyankor, amikor pl. anya-gyerek kapcsolatáról van szó.⁴ (Az angol fordítóknak könnyebb lehetett a *love* hasonló többes jelentése miatt).

A *fern* előtaggal már több szerencsénk van: akárcsak a magyar megfelelője, ez a kifejezés is utalhat mind fizikai, mind társadalmi-kulturális távolságra. Beckék könyvének *igazi* kulcsfogalma ugyanis a világcsalád, amelyben, mint látjuk majd, a távonzalom mindkét jelentésére szükségük van. Saját megfogalmazásukban: „Két alapvető típust lehet megkülönböztetni. Távszerelem és világcsalád alatt először olyan párokat és családokat értünk, amelyek tagjai egymástól elválasztva, másik nemzetben [sic – DCs] és másik kontinensen élnek közös életet, de származási kultúrájuk (a nyelv, útlevel, vallás) azonos (multilokális világcsaládok). (...) A másik esetben távszerelem⁵ és világcsalád alatt olyan párokat és családokat értünk, aki [sic – DCs] egyazon helyen élnek együtt, de a közösségek tagjai különböző országokból, vagy kontinensről származnak, és a szerelemről és a családról vallott felfogásukat a származási kultúrájuk határozza meg... (multinacionális, ill. multikontinentális világcsalád). A világcsaládok mindkét változata egyforma azonban abban, hogy ezekben a családokban szó szerint megtestesülnek a globalizált világ különbségei. A szerelmesek, vagy a családtagok akár akarják, akár nem, saját életük belvilágában konfrontálódnak a világgal” (25, *Fern* 26).

36 oldallal később némileg szabatosabban fogalmazzák újra a lényegi distinkciót: „Világcsaládok létezhetnek két különböző formában. Az egyik csoport ismérve, amiről eddig szó volt, a földrajzi távolság, tehát az a tény, hogy a szerelmespárok, vagy családtagok különböző helyen laknak, különböző országokban. A második csoport jellemzője a kulturális távolság. A családtagok ugyanabban a házban, ill. háztartásban élnek, de kulturálisan (etnikailag...) nagyon különböző kapcsolatrendszerben élnek, következésképpen nagyon különböző tapasztalataik és elvárásaik vannak, beleértve, melyeket személyes életformájuk következtében szereznek, többek között a szerelemmel, házassággal, boldogsággal kapcsolatban” (61). A világcsalád nagyon különböző típusokat magába foglaló kategóriáját a szerzők a *nemzeti család* fogalmával állítják szembe.

Bár a szerzőknek tetszik saját „egyszerű és könnyen érthető definíciójuk” (25), azt is érezhetik, hogy kulcsfogalmaik, még jóindulatú megfogalmazás szerint is, némileg lazák. Az első meghatározás után azonnal reflektálnak a nehezen besorolható „problémás” esetekre is, mint például: mi a helyzet a másod-/harmadgenerációsokkal? „Hogy az ilyen eseteket világcsaládnak tekintjük-e, attól függ, hogy határokon, illetve kontinenseken átívelő aktív egzisztenciális kapcsolatot ápolnak-e a »másik« származási kultúrájukkal” (kiemelés az eredetiben, 25). Példaként az ulmi unokával *skype*-on keresztül rendszeresen kommunikáló isztambuli nagyszülőket hozzák.

A fenti példa ezer sebtől vérzik,⁶ a szerzők csak két mondatot szánnak rá, és sietnek új példát hozni: „És hova sorolnánk be Susant és Lizt...?” (26). Két lányról van szó, akik angol anyjkkal Lancasterben élnek, anglikánok, a helyi angol dialektust beszélnek, s a még a gyerekkorukban lelépett pakisztáni apjukkal, annak hazájával vagy kultúrájával semmilyen kapcsolatuk nincs (vö. előző bekezdés, ill. 6. lábjegyzet). Elfelejtetni a félig pakisz-

4 Néhány esetben, amikor a szerzők egy mondaton belül utalnak a vonzalom e két típusára, akkor a magyar fordító is a *távszerelem* és a *távszeretet* váltogatására kényszerül (ld. pl. 14. lábjegyzet) – de tipikusan az előbbit használja általános értelemben is.

5 A kifejezés mindkét előfordulása az idézetben jól illusztrálja, amit fent írtam a problematikus fordításról.

6 Mit jelent pontosan az „aktív egzisztenciális kapcsolat”? A *skype* és internet előtti korban, ha a nagyszülők nem Isztambulban, hanem egy anatóliai kis faluban éltek, telefon nélkül, s csak átlag évente válhattak szót az unokával – már nem számítottak „világcsaládnak”? Miért van az, hogy az első generációsoknál csak a „kulturális idegenség” számít, a „kapcsolattartás” nem fontos? És hogy illeszthető össze ez a gondolatmenet a közvetlenül utána következő „Susan és Liz”-példázattal?

táni eredetet? Susannek ez könnyen sikerülhet, írják a szerzők, mert angol anyjára hasonlít, míg „Liz [sic – DCs] tiszta apja, sötét a bőre és fekete a haja, ezért mindig a származását firtatják, sértegetik és »pakinak« csúfolják. (...) Liz a biológia, ill. a genetika véletlene folytán, amely összekapcsolódik környezete sztereotípiáival és előítéleteivel, bizonyos értelemben egy világcsalád tagja lett” (26).

A recenzens szerint itt következhetnének az igazán izgalmas kérdések, például: hogyan, milyen identitás-stratégiákkal reagál sajátos helyzetére Liz? El tudom képzelni róla, hogy későbbi életében olyan mikromilióbe kerül, ahol senki sem „firtatja” származását; de lehet, hogy éppen ebben a milióban egy pozitívan vállalt kettős, brit-pakisztáni identitást alakít ki; vagy az is elképzelhető, hogy egy határozott pakisztáni (vagy muszlim) identitást vállal fel. Elképzelhető, hogy átmeneti, kombinált, vagy szituatívén változtatott identitásokkal próbálkozik, elképzelhető, hogy életének lesz egy fordulópontja (egy külföldi munka, egy párkapcsolat, gyerek, stb.), amely az identitásaiban is radikális változást hoz. Sőt, tulajdonképpen a felsorolt lehetőségek mindegyike akár Susannel kapcsolatban is elképzelhető, miért lenne az ő identitása annyira egyértelmű, ahogy Beckék példázata sugallja? S Liz (vagy Susan) párkapcsolata egy lancasteri angolszász vagy egy Londonban született félkínai vagy egy már brit állampolgár magyar migráns férfival (vagy nővel) vajon melyik esetben válik „világcsaláddá”?

Az izgalmas kérdések folytatódhatnak egy elvonatkoztatási szinttel feljebb: hogyan alakulnak csoport-hovatartozások a társadalom minősítése és az egyéni identitások eredőjeként (amelyet az „objektív” tényezők, mint a származás, a kinézet vagy az anyanyelv természetesen nem „determinálnak”, az utolsó idézett mondat ebből a szempontból kissé félrecsúszik; bár ettől még igaz, hogy bizonyos látványos jellegzetességek időnként erősen lehatárolhatják az egyének mozgásterét). Mitől lesz valaki „kulturálisan/etnikailag távoli”? – ez lehetett volna az igazán ígéretes kérdésfelvetés.

Az előző bekezdés feltételes módja nem véletlen: Beckék számára „Susan és Liz” példázata nem elméleti megfontolások kiindulópontja, mint inkább annak eszköze, hogy kimutathassák, hogy ők mennyire reflexívek. A „valóság sokkal sokrétűbb, tarkább”, mintsem „szép, egyszerű meghatározásunk” sugallja, hangsúlyozzák rögtön a történet után, a két családtípus csak „ideáltípus fogalmak”, „a világcsalád és nemzeti család nem abszolúte ellentétes, hanem mindkettő egy folyamat végkifejlete, amelynek számtalan közbülső, mellék- és kevert formája létezik” (26).

Sőt, még azt a lehetséges ellenérvet is maguk hozzák fel, hogy „a »család« fogalma a »világcsaládban« ignorálja a családformák pluralitását, amit a kulturálisan homogén életformák esetében már régen felismerték és elfogadták, és amivel már mi is foglalkoztunk a *Das ganz normale Chaos der Liebe* (1990) c. könyvünkben...” (27). De bocsánat, ez csúsztatás, hisz eddig – és a *Táv szerelem* későbbi oldalain is – nem a családformák pluralitásáról van szó, hanem a családtagok kulturális és/vagy fizikai távolságáról... Az utolsó idézet előfeltételezi, hogy a nemzeti családok „kulturálisan homogén életformák” megnyilvánulásai – noha ez inkább egy érdekes kérdés lenne (mint erre még visszatérek).

Ha a recenzens megpróbálkozik azzal, hogy rendszerezze Beckék kulcsfogalmának változatait, akkor talán a következő módon tudná ábrázolni (1. ábra).

1. ábra. A Távszerelem ideiglenes világcsalád-tipológiája

	Kulturális távolság	Földrajzi távolság
Párkapcsolatok	„interkulturális világcsalád”	„multilokális világcsalád” („távszerelem”)
Leszármazási család		„multilokális világcsalád” (pl. „mobilos anyák”) ⁷

Érdeemes figyelni arra, hogy az 1. ábra bal alsó cellája üres – Beckék gyakorlatilag nem foglalkoznak annak lehetőségével, hogy egy adott családban az egymást követő generációk között kialakulhat a „kulturális másság”. Beckék mintha előfeltételeznék, hogy valaki vagy „távol” (*fern*) születik és szocializálódik (vagy a még „távol született” szülők végzik az elsődleges szocializációját),⁸ így a kultúrája is más, s ha ezt a másságot „magával hozza” egy párkapcsolatba, akkor ezáltal „világcsalád” jön létre; vagy pedig nincs „másság”, amit hozhatna, s akkor automatikusan „kulturálisan homogén (nemzeti) család” alakul ki. Pedig a társadalomtudományos szakirodalom tekintélyes része szerint a kulturális másságot létrehozzák, konstruálják, kreálják, az adott másságot hordozó egyén, illetve közvetlen és tágabb közössége „összjátéka” nyomán. A folyamat következtében pedig kialakulhatnak kulturális törésvonalak is, akár egy-egy családon belül. Közhelyszerű példa az első generációs, muszlim migráns háttérű európai család, amelyben a szülők többé-kevésbé szekularizáltak, néha görcsösen, akár önfeladás árán is integrációra törekednek, míg az Európában született második vagy harmadik generáció egyszerre felfedezi „eredeti” kulturális/vallási gyökereit.⁹ Az ilyen jelenségek elemzésekor azonban lehet, hogy „az iszlám kultúra” sajátosságai helyett inkább az európai történelmet érdemes tanulmányozni, s olyan analógiákat keresni, amikor fiatalok csoportjai egy-egy nemzedékben ideológiai vagy etnikai alapon új, szüleikétől radikálisan különböző identitást konstruáltak maguknak. Képzeljünk el egy liberális Rajna-vidéki családból származó ifjút, aki 1931–32-ben náci rohamosztagos lesz; egy jiddis anyanyelvű ortodox lengyelországi zsidó családból származó ifjút, aki a 20. század első felében cionista¹⁰ lesz; egy usztasákkal/nácikkal kollaboráló bosnyák családból származó fiatalembert, aki „jugoszláv” kommunista lesz, és így tovább. Az ilyen párhuzamok, meggyőződésem szerint, többet segítenek a másod-/harmadgenerációs, Európán kívüli migráns háttérű családok identitásfordulatainak megértésében, mint „az ősi kultúra feltámadásának” esszencialista képe.

A „szerelmes állapot: »két ember forradalma«” – idézik a szerzők Alberonit (48). Persze Beckék is látják, hogy egy más kultúrából, más kontinensről választott társ egyúttal a származási csoport számára is üzenet jelleggel bír – de ezt a gondolatot egyrészt pszichologizálják (mintha csak a szerelmesek és családjaik magán-drámájáról lenne szó), másrészt esszencializálják. A szőke, kékszemű lübecki fiatalember szenegáli, indiai vagy koreai házastársat választ – ez nyilvánvalóan egyúttal a szülői mintákról való leválásnak egy erősen kihangsúlyozott módja. „»Szerelem« és »leválás«, két erős motiváció egyben: micsoda csáberő!” – írják Beckék. Majd váratlanul így folytatják: „Egészen addig a napig, amíg a fiatalok idősebbek lesznek” (50), amikor esetleg a „régii identitás” amolyan zombiként feltámad (ezt értem „esszencializálás” alatt).

⁷ „Cell-Phone Mum” (119) – a Fülöp-szigeteken született nőket nevezik így, akik külföldön, tipikusan egy másik kontinensen dolgoznak, és mobilon keresztül nevelik gyermekeiket.

⁸ A korábban idézett „mi van a másod-/harmadgenerációsokkal?” kérdésre ez lehet az egyik érdemi válasz, tehát a szocializáció, nem pedig a „kapcsolattartás az eredeti kultúrával”.

⁹ Miközben, ironikus módon, a fiatalok esetleg, egyes vonásaiban jobban ismerik a befogadó ország kultúráját (például akcentus nélkül beszélnek a nyelvet), mint szüleik.

¹⁰ Ami a közhittel ellentétben szekularizált, eredetileg baloldali nacionalista ideológia, amivel a zsidóság konzervatívabb csoportjai a holokaszt előtt – sőt, részben azóta is – nem könnyen azonosulnak.

A fenti gondolatmenet a *Meglepetés-effektusok* c. alfejezetben olvasható, ahol olyan váratlan – tipikusan mindkét felet váratlanul érő – fordulatokról van szó, amelyben a már elhagyottnak hitt korábbi kultúra elemi erővel revitalizálódik. Beckék Augustin Barbara példáját (1989) hivatkozták: „...[E]gy örmény férfinak francia felesége volt, negyven éve Franciaországban élt, míg egyszer csak fel akarta fedezni a gyökereit, és Örményországba utazott, majd miután hazatért, egyre gyakrabban kezdett örmény zenét hallgatni. Itt a francia feleség, aki muszlim-török származású volt, ugyan már évekkal ezelőtt megkeresztelkedett, férje meglepetésére hirtelen egyre gyakrabban látogatta családját, és végül elhatározta, hogy betartja a Ramadan hónap böjti előírásait” (46). A recenzens már arról kezdett spekulálni, hogy egyrészt milyen sajnálatosan keveset tudunk meg ezen örmény-török-francia házasság belső dinamikájáról, másrészt pedig hogy semmit sem tudunk meg az örmény és török kulturális gyökerekkel kapcsolatos nemzetközi diskurzus változásáról sem.¹¹ Végül utána néztem a Beckék által hivatkozott könyvben, s rá kellett jönnöm, hogy kínos tévedés történt: a két ember csak a fenti idézetben tűnik házaspárnak, valójában két külön eset volt... (Barbara 1989: 55; a hibát nem a szerzők, hanem a fordító követte el, vö. 46 és Fern 56).

A *Táv szerelem* szerzői kecsesen tovasiklanak az elméleti vékony jégen, és a próbálkozás, bármilyen meglepően hangzik is, bizonyos mértékben „bejön”. „Két nemzet, egy pár: történetek [kiemelés tőlem – DCs] a kölcsönös megértésről és félreértésekről” – ilyen a *Táv szerelem* egy fejezetének (29–51) a tipikus címe. S valóban, inkább *történeteket* olvashatunk, mintsem elemzéseket; történeteket, esettanulmányok, kutatások, interjúk és szépirodalmi művek felidézése révén, az adatokkal inkább csak illusztrálva (nincs a kötetben egyetlen táblázat vagy diagram sem), annak sűrű hangsúlyozásával, hogy lám, ezt teszi a második modernizáció és a globalizáció. Ez a stílus, Beckék könnyed fogalmazásával, és természetesen a szerzőpáros évtizedek alatt felhalmozódott hatalmas reputációjával a háttérben, azt az érzést kelti az olvasóban, hogy megértett valamilyen, napjaink világa szempontjából roppant fontos összefüggést.

E ponton talán nem árt hangsúlyozni: a recenzens *még mindig* elolvasásra javasolja a recenzált művet – de sokkal kritikusabb hozzáállást javasol az olvasóknak, mint a *Táv szerelemmel* való első szerelem idején gondolta volna.¹²

A történetek, példák, adatok sorolása tehát egyszerre jelenti a *Táv szerelem* gyenge pontját, de ugyanakkor egyik erősségét is – kár, hogy terjedelmi okokból oly keveset tudok itt idézni. Ízelítőképpen három példa:

1.) Vidéki, agráriumban dolgozó férfiak, akik körében „a helyben maradás, hazaszeretet, ragaszkodás a hagyományokhoz, a »másokkal« szembeni nyíltan vállalt elhatárolódás nagyon jellemző” (93) – azt várnánk, hogy ilyen közegben a legkisebb mértékű a külföldi házastárs választása, de például Dél-Korea ebből a szempontból kivétel. Míg Koreában 1990-ben az összes házasság 1,2%-ában jött külföldről (tipikusan Kelet- és Délkelet-Ázsiából) az egyik házastárs, addig 2008-ban már 11% esetében – s ez a változás főleg a paraszti népességnek tulajdonítható (92–93).

11 Egyrészt a Barbara könyvének megjelenését követő években, a felbomló Szovjetunióban aktivizálódott az örmény nacionalizmus, amelynek a kibontakozó karabahi háború nyilván hatalmas emocionális töltetet kölcsönzött. Másrészt, ugyancsak az 1980-as években, a török kormányzat támogatásával egész „tagadás-ipar” fejlődött ki az örmény népiértékek körüli diskurzus befolyásolására (Auron 2003: 47).

12 Mindezt ironia nélkül írtam: sokra tartom, elsősorban Ulrich Beck munkásságát, s amikor elhatároztam a megírását, biztos voltam benne, hogy a recenzió dicsérő jellegű lesz.

2.) Németország, Izrael, Libanon – mi a közös ebben a három országban a *Táv szerelem* kontextusában? Az, hogy a hatóságok szisztematikusan akadályozni próbálják azokat a házasságokat, amelyekből „világcsalád” jöhet létre. Ennek következtében szabályszerű „házassági turizmus” fejlődött ki, évente több ezren utaznak az említett országokból Dániába vagy Ciprusra, házasságkötés céljából (39).

3.) A második világháború idején a brit nők tipikusan „túl rámenősnek” látták az amerikai katonákat, míg utóbbiak „túl könnyen kaphatónak” a brit nőket. A kölcsönös félreértés oka az volt, hogy a két országban eltért egymástól a szexuális közeledést szabályozó nem tudatosított, de roppant fontos kulturális protokoll: az amerikaiak szerint a csók a kapcsolat elején, míg a britek szerint egy későbbi fázisában „szabályszerű”. „Ha az amerikai katona... [viszonylag gyorsan] eljut a nyelves csókiig, az angol nő rászédettnek érzi magát, mivel az ő belső ranglétrája szerint a nyelves csóknak közvetlenül... a szexuális behatolás előtt kell megtörténnie. A mit sem sejtő brit nőnek a csók után csak a következő alternatívája maradt: vagy azonnal megszakítja a romantikus együttlétet (akkor fölösleges volt az egész szerelmi vesződség), vagy odaadja magát” (Watzlawick és társai nyomán: 65).

Érdekesek a *Táv szerelem* azon fejtegetései, amelyek arról szólnak: miközben a – tipikusan szegényebb országokból – Nyugatra házasodó nőket igen gyakran áldozatnak tekintik,¹³ ők igen gyakran aktív ágensek, akik többet nyernek ezen a házassági mobilitáson, mint ha hazájukban kötöttek volna „szokásos” házasságot (103). Ezt hangsúlyozottan nem „csak” a magasabb életszínvonalat jelenti, hanem az individuális mozgástér bővülését, s ezáltal a védettebb méltóságot és az önrendelkezés nagyobb esélyét. „Egy házassági migránsnő anyja... »Korábban, amikor a lányom még nem keresett, sose kérdeztem meg semmiről... Most, hogy ő támogatja az egész családot... meg kell vele beszélnem minden családi ügyet...«” (140).

„Amíg korábban a szerelem bizonyítéka volt, ha a párok együtt maradtak, akármilyen történet, úgy most a globalizált világban egyre inkább az ellenkezője a parancsolat: aki szereti a családját, elhagyja azt, hogy máshol teremtsen meg egy jobb jövő alapjait” (118). Az így kialakuló távkapcsolatok sokak szerint halálra vannak ítélve – mások szerint manapság, amikor kommunikációra van lehetőség, de a „fullasztó hétköznapi” elkerülhető, ez a helyzet akár tartósíthatja is az ilyen kapcsolatokat (57). A „táv szerelem olyan, mind a szex ágyneműmosás nélkül” (57) – érdekes szellemesség, nem biztos, hogy értem... De ha szó szerint veszem, akkor a technikai fejlődés nyomán gyorsan elavulhat: ha majd a szexuális ingerek is továbbbíthatóak lesznek az interneten keresztül, az talán „megoldja” a „táv szerelem” problémáját (újabb problémák özönét kiváltva közben, természetesen).

A szerzők hasonlóan provokatív álláspontot foglalnak el a „globalizált cseléd lányok” Nyugatra áramlásával kapcsolatban is. A világ egyre több pontjáról, ahonnan a 20. század derekán túlnyomórészt férfiak vándorol-

13 „...[A] házasság céljából útra kelő nők áldozatként jelennek meg... viszonylag ritkábban, ők játsszák a tettes szerepét” (98) – nem lennék meglepve, ha a német közvélemény nyilvánosan nem artikulált bugyraiban sokkal gyakoribb lenne a „tettes”-narratíva, mintsem az a sajtóból vagy a szakirodalomból kitűnik. Utóbbi szektorban viszont az „áldozat”-narratíva egyes megnyilatkozásai még a szerzőket is kritikára ingerlik. Idéznék például egy Németországba házasodott filippino és thai nők körében végzett kutatást. Mivel a megkérdezett nők általában elégedettek voltak házasságukkal és helyzetükkel, és sehogy sem akartak a globális patriarkális kizsákmányolás áldozatainak láttatni magukat, a kutatást végrehajtó négy kutatónő érezhetően zavarba jött. Eredményeik publikálásának idejére azonban már feldolgozták a sokkot: a kutatók „rezignált magatartásával” magyarázták „hamis megelégedettségüket”, amely valójában „csak önámítás és csak pusztá látszat, amely mögött elrejtik valódi érzéseiket” (id. 99).

tak ki dolgozni, most női többség indul útnak (például a Fülöp-szigetek¹⁴ kivándorlói között 30 év alatt 12%-ról 70%-ra nőtt a nők aránya (20). Igazi paradoxonról van szó, hisz ebbe a mélyen egyenlőtlen helyzetbe a más régiók nőinek millióit éppen a nyugati nők növekvő egyenlősége szívja be. „Tanárnők a Fülöp-szigetéről, egyetemisták Mexikóból, fordítók Ecuadorból, jogászok Ghánából útra kelnek olyan országokba, ahol a nők napjainkban konszerneket, főiskolákat vezetnek, és politikai pártokat irányítanak, és ott olyan munkákat végeznek, amelyek évszázadok óta női munkának számítanak: takarítanak, főznek, vigyáznak idegen családok gyerekeire, és törődést igénylő öregekre” (19). Mielőtt a nyugati értelmiség egy jelentős részének pavlovi reflexeivel felszabadító küzdelemre szólítanánk fel, nem ártana reflektálni arra, hogy vajon kik ezen globális kizsákmányolás nyugati haszonélvezői, illetve, hogy vajon nyernének-e azzal a vándormunkásnők, ha elvágnák számukra ezt a megélhetési lehetőséget¹⁵ (115).

(A magyarországi helyzet, természetesen, még vázlatosan sem egy recenzió keretei közé illik, de ízelítőként idézném egy, az interjúja alapján nemrég elvált magyar celeb nő sóhaját: „Igazából egy feleségre lenne szükségem, aki a gyerekekkel foglalkozik, főz, mos, takarít.”¹⁶ Magyarország, 2017.)

A „világcsalád” néha követhetetlenül tág fogalomnak tűnik. Példának okáért, Beckék ide sorolják, amikor egy nyugati család egy „távoli” országban felfogadott béranya segítségével gyarapodik. India a béranyaság központja, itt legalább 350 klinika dolgozik, jórészt „exportra”, s versenyképesek is, mivel csak 12–20 ezer dollárt kérnek olyan szolgáltatásért, amely az Egyesült Államokban 70–100 ezer lenne (160). De ez, bármilyen brutálisan hangzik, csak egy méh bérbevétele, egy egyszeri aktus, amelynek során – a „komplikációk” elkerülése végett – ma már a hivatásos béranyák csak mások embrióit hordhatják ki. Beckék logikája szerint, ha a béranya a saját társadalomból kerül(ne) ki, akkor már nem esne a „világcsalád” hatálya alá – de el nem tudom képzelni, hogy ez esetben a felmerülő etikai, pszichológiai és „biológiai” problémák lényegesen mások lennének.

A szerzők következő témája a tudatosan ismeretlen apa – az USA-ban egymillió, Németországban mintegy százezer gyereket *spermadonor* „nemzett” (165–166). A téma diskurzusa sokáig szinte kizárólagosan az így teherbe eső nőkre összpontosított – de azóta felnőtt egy ilyen módon nemzett generáció, akik a legújabb kutatások szerint utólag gyakran nehezen dolgozzák fel „gyökereiket” (166–168). De mi köze van ennek a témának a „világcsaládhoz”? Van érdemi különbség annak alapján, hogy „idegen spermáról” vagy „nemzeti spermáról” van szó?

Végképp érthetetlen, hogy kerül a kötetbe a globális szervkereskedelem témája. Ennek következtében „az idegen” testének egy része betű szerint egy távoli másik testének részévé válik (150–170) – bármennyire hatásos képről van szó, biztos, hogy a téma ide tartozik? Egy „nemzeti máj” vagy egy „saját kultúrából származó vese” ritkábban lökődik ki és pszichésen is feldolgozhatóbb?

14 9 millió Fülöp-szigeteki munkavállaló (10%) dolgozik külföldön, „többségük gyermekes asszony” (118). „A háztartási munka migránsnőire a férjükkel kapcsolatos »táv szerelem« mellett jellemző a hazájukban maradt gyerekeikhez fűződő »táv szeretet« [is]” (111). Ráadásul a „házimunka migránsait” egy-egy konkrét nyugati családban „egyszerre »kirekesztik« és ugyanakkor »befogadják«” (111). Emlékeztetnék rá: e három relációt egyaránt a „világcsalád” kategóriája fedi, ahogy az is „világcsalád” lenne, ha egy migránsnő szakítana otthoni családjával és Nyugaton alapítana új családot – meg az is, ha férje és gyerekei is utána tudnának utazni.

15 A recenzens kicsit élesebben fogalmazta újra a szerzőpáros gondolatait.

16 http://velvet.hu/gumicukor/2017/04/12/demcsak_zsuzsa_igazabol_egy_felesegre_lenne_szuksegem/

Vagy vegyünk egy másik, felületes pillantásra problémátlan példát: a Svédországban élő iráni házaspárok a *Táv szerelem* eredeti definíciója szerint akár *nemzeti családoknak* is tekinthetők, hisz a családon belül nincs se kulturális, se földrajzi távolság, csak a teljes család eredeti és későbbi lakóhelye között (133–134). Igaz, fontos összefüggés, hogy az ilyen családokban nagyobb a válási mutató, mint az etnikai svéd környezetben: ugyanis „sok bevándorló férfi lecsúszásként éli meg új helyzetét... [míg az iráni] nők felszabadulásként élik meg” (134) ugyanezt. S még ugyanezen az oldalon jön az általánosítás: „ahol a nemek közötti viszony már nincs többé megkérdőjelezhetetlenül kőbe vésve, vagyis a tradíció, hanem alapjaiban megrendülve egy kicsit mozgásba lendül [sic – DCs], ott éppen a partnerválasztás lesz a terrénuma a családokon belüli rend újratárgyalásának, aktív alakításának” (134).

Nem inkább az egyik lehetséges terrénuma? S itt beleütközünk abba a kérdésbe, amelyet a *Táv szerelem* újra meg újra érint, de sosem elemez végig a kellő gondossággal: biztos, hogy érdemes ilyen módon szembeállítani a „világcsaládokat” és a „nemzeti családokat”? Ha szándékosan félreértem a saját szónoki kérdésemet, akkor máris határozott „nem” a válasz: Beckék konzekvensen összekeverik a világcsaládot a nemzeti társadalmon belüli másságok között kialakult családi kapcsolatokkal. „...[E]gy amerikai nő, aki feketével kötött házasságot...” (51); vagy: „...egyesek a partnerválasztást az elszakadással kötik össze, hiszen egy »máshoz« fűződő kapcsolat (egy külföldihez, feketéhez, zsidóhoz, akár egy azonos neműhöz, aki a szülők szemében mindig a másik lesz – [kiemelés tőlem – DCs]) tiltakozást és provokációt, lázadást és saját akaratot fejez ki” (49–50). Érdemes felidézni a korábbi „házassági turizmus”-példát – Libanonban vagy Izraelben a különböző vallású párok házassága ütközik akadályba, akkor is, ha a pár mindkét tagja „őslakos”.

A világcsaládba lépő „idegen” néha a „külföldivel” azonos, néha kifejezetten a Latin-Amerikától a Táv-Keletig húzódó, a hidegháború korában harmadik világnak nevezett zónából érkező migránsokkal és azok leszármazottaival. Néha pedig, meghökkenítő könnyedséggel és reflektálatlansággal, egyes – de meg nem határozott – a nemzeteken belüli kisebbségek tagjaival. „[A] világcsaládok magukban hordozzák a világ ellentéteit. (...) A binacionális párok megtapasztalják a két nemzet ellentéteit [kiemelés az eredetiben – DCs], vagy pedig a többségi és kisebbségi társadalom ellentéteit [kiemelés tőlem – DCs]. A migrációs családok megtapasztalják az első és a harmadik világ közötti ellentéteket, a globális egyenlőtlenségeket, vele együtt gyarmatosításuk történetét, amely a mai napig jelen van az élők lelkében, ami egyeseknél felejtést, másoknál gyűlöletet és kétségbeesést vált ki” (18). Az utolsó idézettel a *Táv szerelem* újabb tipikus motívuma jelent meg: miközben a konkrét történetekben újra meg újra találkozhatunk lengyelekkel, ukránokkal, oroszokkal,¹⁷ addig az általánosításokban a volt „második világ” (Közép- és Kelet-Európa) kipotyan az „elméleti” figyelem keretei közül.

Mitől lennének annyira homogének a „nemzeti családok”, ahogy, Beckék minden „mentegetőzése” ellene is a fogalom és a világcsaláddal való szembeállítása¹⁸ sugallja? Lásd Beckék egy példáját: a „déliiek” (vagy az észak-amerikaiak) extrovertáltabbak és hangosabbak, mint „a németek”, s ez a kulturális különbség az egyéni

17 S a magyarokkal is – ilyenformán: „Egyesek elutasítják, minden eszközzel harcolnak az árulás ellen, ami a saját (német, magyar, lengyel) nemzetet érte, és a faj és a vér [fordítási szempontból lásd lenn – DCs] ellen irányul” (30).

18 A „származási kultúrájuk (a nyelv, útlevel, vallás) azonos...” – idéztem a recenzió elején (25). Mindezt egy „olyan világban, melyben a kb. 180 államból alig egy tucat állíthatja meggyőzően, hogy állampolgárai a szó legszorosabb értelmében egyetlen etnikai vagy nyelvi csoporthoz tartoznak...” (Hobsbawm 1997: 235). Egy svájci német és egy svájci francia házassága „világcsalád”? Egy svájci német és egy németországi német kulturálisan idegenek egymásnak (hiszen kapcsolatuk „binacionális” lenne)?

interakciók szintjén rengeteg konfliktust, vagy legalábbis félreértést okozhat (42). Az előző mondatba foglalt megállapítást követően a szerzőpár már „egy észak-európai és egy déli” kapcsolatáról ír, s példaképpen Thomas Mann *A Buddenbrook-ház* c. regényére hivatkoznak. A „*legújabb szakirodalom*” (Mann regényét 1901-ben publikálták először) szerint tehát a bajorok is „*déli*”? De a tréfát félretéve: elég elterjedt toposz arról beszélni, hogy „*a németek*” gyűjtőfogalma alatt a poroszok, a szászok, a Rajna-vidékiek, a bajorok, az 1945 után kitelepített magyarországi svábok, az 1990-es években „*hazatérő*”, irodalmi németet nem vagy csak törve beszélő oroszországi vagy romániai *Volksdeutschok*, stb. jelentős kulturális különbségek bíró csoportjai húzódnak. S akkor még nem is beszéltünk az *ossie*-k és *wessie*-k, tehát a volt NDK-ban, illetve NSZK-ban szocializálódott németek kulturális másságáról. E csoportok tagjai homogén „*nemzeti családokat*” alkotnak? Míg például egy török bevándorló unokája, akinek már a szülei is Németországban születtek, aki tisztábban beszél a németet, mint a „*bennszülöttek*” jelentős része, s akit rasszjegyek sem különböztetnek meg német környezetétől – szülőföldjén csak egy „*világcsalád*” tagja lehet?

(Hogy a magyar nemzetállamon belül, az etnikai különbségeket nem is számítva milyen látens és nyílt kulturális törésvonalak húzódnak, amelyek gyakran mélyebbek, mint amelyek egyes magyarokat és külföldieket választanak el, azt nyilván nem ebben a recenzióban kellene taglalni.)

Végül: az első olvasás során számos olyan megfogalmazást találtam, amely mögött fordítási problémákat sejtettem, de a magyar és a német kiadás összevetése után kiderült, hogy ezek száma kisebb, mint vártam. A fent már idézett „*meglepetés-effektus*” (46) például, meglepetésemre tényleg *Überraschungseffekte* volt (*Fern* 55). Akadnak természetesen hibák is, pl. a korábban (javítva) idézett „*faj és a vár*” – a második főnév persze a „*vér*” elgépelése, de a *Rasse* (vagy az angol *race*) „*fajnak*” fordítása (30, *Fern* 34), bármennyire gyakori is a hazai szakirodalomban, szerintem hibának tekinthető. Igaz, elismerem, ez megnehezíti az ehhez hasonló mondatok fordítását: „*Wir wohnen in einer rassisch gemischten Straße in einer rassisch gemischten Gegend...*” (*Fern* 40) – talán „*faji szempontból*” lehetne, idézőjelben, vagy magyarul nehézkes *rassz-szempontból*. De a „*Mi egy rasszista szempontból kevert lakosú utcában lakunk, hasonló környéken...*” (35) teljes félreértése a mondatnak.

„*Kozmopolitán*” a *kosmopolitisch* (77, *Fern* 97) fordításaként? „*A posztmoderni tetszőlegesség nem veszi figyelembe, hogy amint említettük, a nem tetszésszerűségnek létezik védőbástyája: az emberi jogok*” (191) – itt nem is annyira a fordítással¹⁹ van gond, hanem hogy a magyar mondat gyakorlatilag érthetetlen.

A kötet inkább egy alapos szerkesztésre szorult volna rá. Egy jellegzetes hiba: „*(lásd fentebb 37)*” (40) – ez csak a német kiadásban volt a 37. oldalon (lásd *Fern* 47), a magyar kiadásban a 32–33. oldalakra kellett volna hivatkozni. Bár nem gyűjtöttem kifejezetten a fogalmazási és egyeztetési hibákat, elgépeléseket, csak a fenti recenzió idézeteibe 4 *sic*-et voltam kénytelen szűrni.

19 „*Dieser Vorwurf der postmodern Beliebigkeit verkennt, daß es, wie gesagt, eine Bastion der Nichtbeliebigkeit gibt: die Menschenrechte*” (*Fern* 249). A tükörfordítás helyett talán inkább az „*önkényesség*” – „*szükségyszerűség*” szembeállítással kellett volna próbálkozni, ami filozófiailag nem teljes ugyanaz, de mondat eredeti mondanivalóját pontosabban visszaadta volna.

HIVATKOZÁSOK

- Aron, Y. (2003) *The Banality of Denial: Izrael and the Armenian Genocide*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Barbara, A. (1989) *Marriage Across Frontiers*. Clevedon – Philadelphia: Multilingual Matters.
- Beck, U. – Beck-Gernsheim, E. (1994) *Das ganz normale Chaos der Liebe*. Frankfurt/M: Suhrkamp Verlag. Angolul: *The normal chaos of love*. Ford. Ritter, M. – Wiebel, J. Cambridge: Polity Press.
- Beck-Gernsheim, E. (2002) *Reinventing the family: in search of new lifestyles*. Ford. Camiller, P. Cambridge: Polity Press.
- Hobsbawm, E. J. (1997) *A nacionalizmus kétszáz éve*. Ford. Baráth K. Budapest: Maecenas.